Cătălina Vătășescu

Alb. *krushk* „cuscru", *mik* „prieten", *shok* „tovarăș" în terminologia nunții

În terminologia ceremonialui tradițional al nunții la albanezi o serie de cuvinte de origine latină care se referă pe de o parte la sfera asocierii și pe de alta la sfera ospitalității apar constant legate între ele. Termenii *krushk*<*consocer*, *mik*<*amicus*, *shok*<*socius* (cărora li s-ar putea adăuga *kushëri*<lat. *consobrinus*, *fqinj*<lat. *vicinus*) sunt bogate în sensuri care trimit la stabilirea de legături *reciproce* de înrudire între grupuri întregi și la modul de formare și manifestare a comunităților. Originea lor comună, latină, e o dovadă sigură a marii lor vechimi. Este interesant să obervăm de la început următoarele: sunt cuvinte cu evoluții semantice care le îmbogățesc cu sensuri specifice, cunoscute pe întreg teritoriul de limbă albaneză, dar destul de îndepărtate de sensul etimonului; nu au sinonime; au familii bogate de derivate și compuse, fiind deci bine fixate în limbă.

Într-un studiu asupra ospitalității, Émile Benveniste analizează termenii moșteniți în această sferă semantică de limbile indoeuropene pentru a ajunge să constate existența unor caracteristici care pot pune căsătoria în analogie pe de o parte cu ospeția, pe de alta cu alianța între comunități[1]. Credem că sensurile cu care sunt utilizați în albaneză urmașii cuvintelor latinești[2] *amicus* „prieten, amic; partizan, aliat; protector", *consocer* „cuscru", *consocrus* „cuscră", *socius* „asociat, părtaș, tovarăș, aliat"; „celui qui va avec" pot fi prezentate într-un chip coerent ținând seama de observațiile lui Emile Benveniste referitoare la istoria termenilor din indoeuropeană din sfera largă a ospitalității.

Pornim de la constatarea că urmașul în albaneză al lat. *consocer*, ca și cei al lat. *amicus* și *socius* primește funcții noi în desemnarea relației de „înrudire" reciprocă, specială, care se stabilește nu numai între părinții celor doi miri, ci și, mai ales, între grupul luat în întregime al rudelor de sânge ale soțului și cel al rudelor de sânge ale soției. Alianța care se stabilește între cele două rude este importantă și de aceea i se formează o terminologie proprie. Este greu, însă, de răspuns la întrebarea de ce termenii utilizați sunt împrumutați din latină și când are loc adaptarea lor semantică.

Dicționarele explicative ale limbii albaneze și descrierile etnografice ale ceremonialului nunții pun în lumină următoarele:

Krushk are ca sens principal „tatăl sau *cineva din familia* soțului sau a soției în legătură cu membrii celeilalte familii" (s. mea) (*Fjalor i gjuhës shqipe*, Tiranë, 1954, în continuare, FS 1954); *krushkë* „mama sau cineva (de sex feminin) din familia soțului sau a soției, în raport cu membrii celeilalte familii". Sensul de „rudă" prin alianță – alta decât tatăl sau mama unuia din miri – pe care, reciproc, rudele de sânge ale mirelui și ale miresei o dobândesc în familia celuilalt, prin căsătoria celor doi, sens

https://biblioteca-digitala.ro

bine stabilit pentru alb. *krushk*, este întărit de derivatele: *krushqëri* „die Verbindung der beiden Familien", *krushqi* „Verschwägerung"[3] *krushkohem* „a face cuscrie cu o casă (o familie)" (FS 1954)[4].

În ceea ce privește corespondentul în română, *cuscru*[5], sensul „frații și surorile miresei față cu părinții mirelui și cu frații și surorile acestuia și invers", „rudă prin alianță" este considerat în **Dicționarul Academiei** (în continuare DA) „regional și impropriu", iar V. Scurtu[6] îl înregistrează drept „creație ocazională, datorită confuziei născute de o rudenie bogată provenită din alianță". Cu toate acestea, DA înregistrează și glosează derivatele formate de la acest sens al lui *cuscru* și anume *cuscrie*, *cuscrenie* „înrudire spirituală între cuscri, încuscrire", p.ext. „înrudire, afinitate", în vreme ce V. Scurtu numește o parte a lucrării sale chiar **Rudenia prin încuscrire**, dovedind prin aceasta că derivatele se referă la întreaga familie a fiecăruia dintre miri în raport cu membrii celeilalte familii. De asemenea, și în română există verbul derivat corespunzător alb. *krushkohem* și anume, *a (se)încuscri*, cu același sens.

În aromână, Tache Papahagi (**Dicționarul dialectului aromân general și etimologic**, ed. a II-a, București, 1974) glosează *cuscru* „parent (père, mère ou proche du marié ou de la mariée)", iar *cuscrame* „nombre de parents par affinité" (cu exemplul: *era ahîta cuscrame, cum nu-am vidzută la altă numtă)*[7].

Pentru rom. *cuscru*, așadar, sensul de „rude" altele decât părinții mirilor în raport unii cu ceilalți pare a fi considerat de mulți autori un sens puțin cunoscut, ceea ce ar deosebi româna de albaneză. Derivatele *cuscrie*, *încuscrire* dovedesc, însă, că sensul este bine fixat și în română (cel puțin pentru derivate)[8]. Corespondența semantică în discuție despre română și albaneză nu poate fi ignorată și ea s-ar putea adăuga faptului că foarte probabil lat. *cónsocer* a fost moștenit numai în română, albaneză și dalmată.

În ceremonialul nunții, pentru rom. *cuscru*, DA înregistrează ca regional și rar, folosit pentru forma de masculin, sensul „tânăr care însoțește mireasa": mirele își alege și doi frați de mire și un stegar și aceștia se numesc *cuscri*. Prin extensiune, în Transilvania, cuscru are și sensurile „nuntaș" și „pețitor"[9].

Față de română, în albaneză sensul este bine fixat, iar utilizarea lui *krushk* pentru a desemna pe cel care, din partea familiei ginerelui, merge să ia mireasa de la casa ei și să o ducă la casa ginerelui în ziua nunții este exclusivă și apare în toate graiurile și zonele, având o răspândire generală. **Chestioanrul privitor la problemele familiei** (publicat în „Etnografia shqiptare" IV (1972), p. 300, în continuare E. shq.) cuprinde patru întrebări directe (198-201) în care termenul *krushk* este folosit de anchetator pentru a obține de la informator date despre supraviețuirea obiceiului însoțirii miresei de către „cuscrii" trimiși de tatăl mirelui.

Obiceiul ca familia ginerelui să trimită alaiul de bărbați (fapt menționat de cele mai multe ori explicit, alături de vârsta (mai) înaintată pe care aceștia trebuie să o aibă, trimiterea femeilor drept „cuscri" fiind o jignire de neiertat (de pildă în regiunea Mat, E. shq. IV (1972), p. 271), alai care să ia mireasa în ziua nunții, este prezent în toate regiunile locuite de albanezi și termenul este unul singur: *krushk* (menționăm dintre exemple: Gjakova, E. shq. I (1962), p. 293 și u., Myzeqe, E. shq. II (1963), p. 209 și u., Mirdita, E. shq. II (1963), p. 282 și u., Kallmet, E. shq. II (1963), p. 246 și u., Nikaj-Mërtur, E. shq. X (1981), p. 106 și u., Elbasan, E. shq. V (1974), p. 248 și u.). Într-un cântec de nuntă din Myzeqe, „cuscrii" (*krushkët*) din alai se sdresează tatălui

https://biblioteca-digitala.ro

miresei pentru a i-o cere spunându-i *krushk*; identificarea de nume dintre ei și tatăl miresei stabilește, deci, o legătură evidentă între cele două părți.

Un cuvânt cu poziție puternică în terminologia ospeției este *mik*<*amicus*. *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe,* Tiranë, 1980 (FS 1980) (ca și FS 1954) înregistrează, alături de sensul „prieten" pe cel de „oaspete". O descriere a felului în care trebuie primiți oaspeții (*mik*, pl. *miq*) după cât sunt de dragi sau de importanți sau de cunoscuți gazdei dă S. Gjeçovi într-un manuscris în care completează ediția sa la **Kanuni i Lekë Dukagjinit** (E. shq. X (1981), p. 240). Compusul *mikpritje* (*mik* „oaspete", *pritje* „așteptare, primire") are sensul „ospitalitate". Familia aleasă de părinții ginerelui pentru a se încuscri trebuie să fie cunoscută pentru *mikpritje* (ospitalitate) (E. shq. I (1962), p. 278). Pentru evoluția de sens „prieten" >„oaspete" în unele limbi indoeuropene v. E, Benveniste, *op. cit.*, p. 80.

Pentru derivatul *miqësi*, alături de sensul „prietenie" (și de sensul colectiv „toți prietenii"), dicționarele dau sinionimia cu *krushqi* „încuscrire, cuscrie". Sintagma *lidhën miqësi* (cuvânt cu cuvânt „legară prietenie") are sensul „s-au încuscrit, s-au înrudit".

Descrierile etnografice ale ceremonialului nunții și logodnei arată cât de frecvent este utilizat *mik* referitor la tatăl fetei (sau al băiatului) pentru a-i preciza calitatea de viitor cuscru. Pregătirile pentru nuntă se încheie cu un fel de legământ, de contract între cei doi tați că cele două neamuri se vor uni prin căsătoria fiului și fiicei lor. Legătura care se stabilește nu mai poate fi desfăcută și poartă numele *miqësi*. Cuvântul apare în multe sintagme: *lidhën miqësi* „legătură prietenie"; *uroj miqësinë* „a ura de bine înțelegerii"; *prishja e miqësisë* „stricarea prieteniei (a înțelegerii)" (dacă una dintre părți încalcă regulile; de obicei, această încălcare se repară prin vărsare de sânge); *përsëritet miqësja* („se repetă prietenia"), în cazul în care logodnica moare înaintea căsătoriei, iar părinții ei vor da viitorului mire în locul ei o altă fată). Relatări ale felului în care funcționează înțelegerea (*miqësi*) între cei doi tați (*miq*) provin din regiunile cele mai diferite. Tatăl ginerelui are obligația de a asigura zestrea fetei și cele mai multe faze ale nunții propriu-zise, în vreme ce tatăl fetei are obligația de a renunța cu totul la prezența fetei după nuntă în favoarea noii familii a acesteia (Gjakova, E. shq. I (1962), p. 277, 280; Myzeqe, E. shq. II (1963), p.181, 185; Mat, E. shq., IV (1872), p. 276[10].

Mik apare într-un număr mare de expresii în care desemnează pe cei doi viitori cuscri unul față de celălalt, în urma înțelegerii de a-și căsători copii: *bëhemi miq* „ne facem prieteni" (devenim prieteni), *pranoj për mik*, *zë mik* (tatăl băiatului este acceptat de tatăl fetei), *shaj* „insult" *për mik* (tatăl băiatului nu este acceptat de tatăl fetei), *gjetje e mikut* „găsirea prietenului" (de către tatăl ginerelui) (E. shq. I (1962, p. 280, 279; X (1981), p.99). Reciprocitatea relațiilor este exprimată sintactic de sintagma *miku mikut* (prietenul către prieten), cu varianta *miku ne mikun* (E. shq. I (1962), p. 278; II (1963), p. 279)[11].

Dacă alaiul de bărbați, care merg, trimiși de familia ginerelui la cea a miresei, pentru a o aduce la casa ginerelui în ziua nunții, e format din *krushq* „cruscri", alaiul de bărbați trimiși de familia miresei pentru a o însoți din nou la casa ginerelui, după prima vizită pe care o face după nuntă părinților ei este format din *miq* (*miq së pari*) (E. shq. I (1962), p. 281; X (1981), p.106, 116, 117). Primirea lor în casa ginerelui poartă numele *miqësi* „ospeție". De asemenea, în cântecele cu care mireasa se desparte

https://biblioteca-digitala.ro

de casa părintească apare sintagma *do të vij për miqësi* „voi veni în ospeție"(mireasa aparține de acum familiei ginerelui și nu familiei părinților). *Miqësi* cu sensul „ospeție" ne este înregistrat de dicționarele explicative ale limbii albaneze. (v. E. shq. II (1963), p. 187, 202).

Reflexul în albaneză al lat. *amicus* nu numai că s-a păstrat, dar a dezvoltat, împreună cu derivatele și compusele pe care le-a format o semantică bogată și specifică. În română, urmașul lat. *amicus* s-a perdut și e greu de precizat în ce condiții. Putem numai să observăm că, de exemplu, pentru sensul „musafir" româna, prin *oaspe* continuă, alături de limbile romanice lat. *hospes*. Albaneza are un derivat de la *hospes, hospitium* (după unii autori* *hostipitium*) > *shtëpi* „casă". Un derivat de la *shtëpi, shtëpiak* figurează în lexical referitor la ospeție și ospitalitate cu sensul „gazdă", frecvent alături de *mik* în textele arhaice (v. **Kanuni i Lekë Dukagjinit**, §20; v. și FS 1980).

În ceremonialul nunții un loc anume au *shokët*. Sensul este cel de „prieteni (apropiați)", care ajută pe stăpânul casei la toate pregătirile și la bunul mers al nunții, la primirea oaspeților (*miqtë*) (E. shq. I (1962), p.281; IV (1972), p. 266). Termenii *shokë* și *miq* apar mereu asociați și opuși unul altuia. *Shokë* sunt cei doi-trei tineri foarte apropiați ai ginerelui, iar *shoqe*, fetele apropiate miresei; și unii și ceilalți „acompaniază" pe cei doi în diferite momente ale nunții (de ex. Nunta în Myzeqe E. shq. II (1963), p. 201, 204, 207).

„Tovarăș, însoțitor; prieten (apropiat)" este și sensul inițial al rom *soț, soție* (Scurtu, **op.cit.**, p. 174 și u. cu bibliografie). Ca și alb. *shok* (v. FS 1954, FS 1980), rom *soț* înseamnă și „pereche, asociat, părtaș". Mai frecvent decât în română, în albaneză cuvântul este folosit cu sensul „egal, identic cu". Atât în română cât și în albaneză *soț, i shoqi, soață, soție, e shoqe* se referă la membrii prechii căsătorite, sensuri specifice și necunoscute limbilor romanice (v. Al. Philippide, **Originea românilor**, II, p. 655, 685 și Scurtu, *l.c.*)[1 2]; în amândouă limbile frecvența utilizării cuvintelor în discuție cu sensul matrimonial nu este ridicată.

Înainte de a încheia menționăm un context interesant în **Kanuni i Lekë Dukagjinit** (Përmbledhur dhe kodifikuar nga Shtjefën Gjeçovi), ediție de S. Pupovci, Prishtinë, 1972, în care apar cei trei termeni, *krushk*, mik, *shok* cu accepții specifice. La nuntă sunt invitați întâi *krushkët miq* (cu o traducere aproximativă „cuscrii oaspeți"), apoi *krushkët shokë* (în traducere aproximativă „cuscrii prieteni") (§47, §49, §51), făcându-se deosebirea între „cuscrii" provenind din satul ginerelui (*shokë*) și ci din alte sate (*miq*) (v. și descrierea asemănătoare în cazul nunții în Mirdita, E. shq. II (1963), p. 288-290).

Suntem de părere că semantica termenilor pe care i-am examinat pune în lumină felul în care se produce trecerea miresei dintr-o familie în alta, felul în care cele două familii se raportează una la cealaltă și modul în care funcționează înțelegerea dintre ele.

Primirea miresei în familia ginerelui „guvernează" relațiile dintre membrii grupului din jurul ginerelui și cei din grupul miresei. Rolurile și funcțiile pe care le au de îndeplinit se explică probabil și prin faptul că la origine alb. *darsmë* „nuntă" înseamnă „masă, ospăț". Această explicație etimologică o propune E. Çabej (**Studime etimologjike në fushë të shqipes**, C-D, Tiranë, 1987). Pe rând, în timpul logodnei și al nunții propriu-zise, cei doi tați și colectivitățile din jurul lor devin gazde și oaspeți.

https://biblioteca-digitala.ro

NOTE

1 Émile Benveniste, **Le vocabulaire des institutions indo-européenes,** I, Paris, 1969; traducerea românească **Vocabularul instituțiilor indo-europene** (de Dan Sluşanschi), I, București, 1999, p.80, v. și p.60, 61.

2 Sensurile le dăm după G. Guțu, **Dicționar latin român**, București, 1983 și după A. Ernout et A. Meillet, **Dictionnaire étymologique de la langue latine**, ed. a IV-a, Paris,1959.

3 J.G. von Hahn, **Albanesische Studien,** Jena, 1854, Erster Heft, p. 143; v. și dritter Heft, p.153. Michael Fritsche, **Semantische Struktur und Sozialstruktur am Beispiel der Verwandschaftsterminologie der Balkansprachen,** Berlin, 1977, p. 195 consideră că în albaneză s-a lexicalizat opoziția dintre înrudirea de sânge (**gjini**) și înrudirea prin căsătorie, pentru care dă ca termen forma de pl. art. **krushqit** (fără a indica sursa).

4 O evoluție de sens asemănătoare are în albaneză termenul **kushëri** „văr"< lat. **consobrinus,** utilizat la plural (**kushërinj**) cu sensul **rude**. In Nikaj Mërtur (E.shq. X (1981), p. 106) în dimineața nunții în curtea stăpânului casei (tatăl ginerelui) numit **shtëpiak<shtëpi** „casă"< **hospitium**, ***hostipitium** se adună **kushërinjtë të ndarë prej një zjarmi** (rudele despărțite printr-un singur foc, o singură vatră). Se pare că există și derivatul verbal **u kushërinue** „imparentare" (Fr. Miklosich, **Albanische Forschungen,** II, 1871, care nu precizează condițiile acestei înrudiri). În albaneză apare ca importantă necesitatea de a da un nume alianței prin căsătorie și înrudirii care îi urmează. Cuvintele folosite sunt de origine latină: **martoj< maritate,** sau sunt de la cuvinte de origine latină: **krushkohem, [me] u kushërinue.** Hahn (**1.c.**, III, p.141) înregistrează în aceeași serie de derivate marcând alianța prin căsătorie **fqitonj** „verschwägere mich mit einem benachbarten Dorfe", part. **fqituarë** „in ein Nachbardorf verheiratet"<**fqinjë** „Nachbarschaft"< **fqin**< lat. **vicinus.** De altfel, Hahn (**1.c.**, I, p.147) lasă să se înțeleagă că relațiile de vecinătate pot fi în anumite condiții similare celor de rudenie: die junge Frau muss nicht nur gegen die Verwandtschaft ihres Mannes sondern gegen alle Nachbarn die grösste Demuth beweisen.

5 În română și albaneză urmașii lat. **consocer** sunt frecvenți și cu siguranță moșteniți, nu împrumuturi mai târzii, culte. Soarta urmașilor lat. **consocer** în limbile romanice nu este clară, însă. După Vasile Scurtu, **Termeni de înrudire în limba română,** București, 1966, p.329, **consocer** a fost moștenit în aproape toate limbile romanice. După G. Bonfante, **Studi Romeni,** Roma, 1973, p. 64, numai româna, albaneza și dalmata au moștenit termenii direct din latină. H. Mihăescu, **La romanité dans le Sud-Est de l'Europe.**,București, 1993, p. 58 arată că româna și albaneza continuă varianta originară, **cónsocer**, iar limbile romanice occidentale continuă o variantă târzie, reprezentând o refacere a compusului (**consócer**).

6 V. Scurtu, 1.c., p.217.

7 Matilda Caragiu Marioțeanu, **Dicționar Aromân (Macedo-Vlah), comparativ, contextual, normativ, modern,** București, 1997, p.337-338 dă pentru ambele dialecte, dacoromân și aromân, ambele sensuri: părinții sau rudele ginerelui/norei în raport cu părinții sau rudele soțului/soției lor.

8 Pentru sensul „rude; neamuri" în dialectele românești sud-dunărene v. Scurtu, l.c., p.217, cu bibliografie.

9 V. și Scurtu l.c., p.217-218, care oferă datele cuprinse în atlasele dialectale și, care, dată fiind frecvența lor mică le consideră aproape toate „regionale, unele chiar improprii", „creații ocazionale, datorate atmosferei semantice a nunții"; după el, „unele se îndepărtează mult de sensul de bază al termenului".

https://biblioteca-digitala.ro

[10] Dacă **mik** și **miqësi** sunt frecvente, antonimele **armik** și **armiqësi** sunt mult mai rar utilizate, din câte ne-am putea da seama. Un caz rar de utilizare: prishja e fejesës shkakton vetëm mëri dhe jo armiqësi (E. shq. II (1963), p. 186). Pentru **armik**, a cărui evoluție din **inimicus** nu e clară, dar care se poate explica prin raportare continuă la **mik** vezi E. Çabej, **Studime etimologjike në fushë të shqipes** II, A-B, Tiranë, 1976, p. 81-82, care e de părere că **armiqësi** este un substantiv abstract, format după modelul lui **miqësi**. Formarea antonimului a considerăm încă o dovadă a vitalității derivatului **miqësi** < **mik**.

[11] Vezi și sintagma asemănător construită: **shoku-shok, shoku-shokut, shoku-shokun** (FS 1980).

[12] Poate ar trebui ținut seamă de sensul special al adj. **socius** „conjugal, nupțial" (G. Guțu).

https://biblioteca-digitala.ro